

גדלות וצניעות

חתימה לסדרת הספרים "מדרכי הכרם"

פרופ' דב שוורץ

הוגים לא מעטים בהגות היהודית ביטאו את עצמם באמצעות כתבי קודמיהם. בדורנו בלטו הרב דוד כהן ("הרב הנזיר") בכך שיצר הגות מקורית, אך באמצעות קישור לדברי קדמונים, והרב יוסף דוב הלוי סלובייצ'יק, שאף הוא היה הוגה בעל תנופה, בספרו האנגלי "התודעה ההלכתית" (תשמ"ו) הביע את עצמו באופן תדיר באמצעות דברי הוגים שקדמוהו. גישה כזו מחייבת ענווה והתבטלות כלפי ראשונים אך ללא ויתור על אמירה רעיונית עצמית. לכיוון זה משתייך גם החיבור "מדרכי הכרם". הרב מרדכי גרינברג, ראש ישיבת כרם ביבנה, כינס שורה ארוכה של מאמרים פרי עטו בסדר שיטתי. מאמרים אלה מציגים רעיונות מובנים, השזורים כולם בדברי הקדמונים. בדרך כלל מסתיימים המאמרים הללו בדברי הראי"ה קוק, שהרב גרינברג הרים תרומה חשובה בהשתתפותו בהוצאת כתביו לאור (מאמרי הראי"ה). מה הרעיון המרכזי העומד בתשתיתם של המאמרים? לפי הרב גרינברג אפשר להצביע על שני כיוונים המבהירים את ריבוי הרעיונות:

(א) תהליך. ההגות היהודית מתקדמת בצעדים דיאלקטיים של מחלוקות והבחנות. כשם שהגאולה מתממשת באופן מפותל כך גם הרעיונות מתקדמים ומשתלמים במגמה להשיג את המטרה העליונה.

(ב) הכרה נכונה. הגישות השונות הן בסופו של דבר ביטוי למהות אחת. דברי הקדמונים למעשה מבטאים היבטים שונים של אותם רעיונות וגישות. ההבדל והשוני מתבלטים ברמה הראשונית והזמנית. לאמתו של דבר האמת היא אחדותית.

הנחת היסוד של מאמרי "מדרכי הכרם" היא ראיית הדור כדור של גאולה.

מבחינה מסוימת הספר מציע לקורא הגות של גאולה. על כן, כשהרב גרינברג דן, למשל, באהבת ישראל, הוא מסיט את הדיון כמעט באופן מדידי ליחס לחילוני ולמעמדו בתהליך הגאולה (ב, עמ' 10-14). אף על פי שהוא שואב מהגות הדורות דגש מיוחד מושם על חוג הראי"ה (הרב יעקב משה חרל"פ, הרב צבי יהודה הכהן קוק), שכן חוג זה דרש את מאורעות הדור כשלבים בתהליך של גאולה, והשפיע על ההגות הציונית הדתית כולה. עם זאת הרב גרינברג לא מהסס להידרש להוגים שלא הזדהו באופן מוחלט עם חוג הראי"ה. לא רק הרב סולובייצ'יק מצטרף לקו המחשבה הדיאלקטי של הרב גרינברג אלא גם החזון אי"ש. כל כך משום ש"מדרכי הכרם" מציג הגות של גאולה, והגות כזו נדרשת כאמור גם למתנגדים לה, מאחר שהגאולה עצמה לפי הרב גרינברג מתקדמת באופן דיאלקטי.

קבענו, ש"מדרכי הכרם" מציג הגות של גאולה. מהי בדיוק הגות של גאולה? נתבונן דרך משל בדברים אלה:

וכיוון שהקב"ה קשר את כבודו והתגלותו בעולם במציאותם של ישראל, וגאולת העולם מותנית בהופעת ה' אחד ושמו אחד - ברור שאחדותם של ישראל היא הציר עליו סובב כל מהלך ההיסטוריה. אחדות זו אינה הדרכה בלבד, היא מציאות נשמתית הנובעת מאחדות השם, וחייבת להתגלות בפועל, ולכן שונה הוא מושג הלאומיות בישראל ממושג זה אצל אומות העולם כיוון שאחדותם זורמת מלמעלה למטה, ממקור הנשמה אל הגילוי המעשי, מה שאין כן אצל שאר האומות שהמעשים החיצוניים הם המביאים את ההרגשות הלאומיות (ב, עמ' 42).

ננסה להבהיר את הרעיונות המופשטים שבדברים אלה: לדידו של הרב גרינברג הגות של גאולה איננה מסתפקת בהצגת ייחודו של עם ישראל בהנחיית האומות לאמונת האמת כמו שטען, למשל, הרמב"ם. הגות של גאולה מבחינה בכך, שאחדות ישראל היא ישות מטאפיזית, הוויה ממשית, שהיא בגדר נתון. כשם ש"כנסת ישראל" במדרש ובקבלה היא בגדר נתון, ישות מופשטת, כך אף אחדות ישראל היא בגדר "מציאות נשמתית". אלא שאחדות זו היא מתחת לפני השטח. כאשר היא מתגלה בדור של גאולה היא מלמדת על האחדות האלוקית. הלאומיות היהודית

משמעה אפוא הכרה באחדות ישראל, המוליכה לאחדות ה'.

אחדות ישראל היא תשתית להגות הציונית הדתית מראשיתה, כפי שהראיתי במקומות אחדים (אמונה על פרשת דרכים, תל אביב תשנ"ו). הרב גרינברג לא רק פירש את תפיסת האחדות לאור גישת הראי"ה, אלא הוא הפליג וטען שלא רק שלעם ישראל יש ישות עליונה מקבילה ("כנסת ישראל"), שהיא נשמת האומה, אלא שעצם התגלותה של ישות זו מותנית באחדות ישראל. הרב גרינברג יצק את גורם האחדות ב"כנסת ישראל", והפך אותה ללאומיות האמתית של עם ישראל. יש כאן מצב דו כיווני: מצד אחד האחדות של ישראל תלויה בנשמת האומה ["שורש האחדות בישראל הוא [...] ביצירה האלוהית של הנשמה האחת" (ב, עמ' 79)], ומצד שני נשמת האומה מתגלה ומתממשת באחדות ישראל.

הרב גרינברג הבהיר אפוא את התגשמות הגאולה בגילוי שם ה' באמצעות אחדות ישראל, החושפת את נשמת האומה. הוא הקצין את המהלך המפותל של הגאולה.

מאמרי "מדרכי הכרם" נדרשים בסגנונם הצנוע לסוגיות רגישות. דוגמה לכך היא ההתמודדות האמיצה של הרב גרינברג עם שאלת "תורה ועבודה". כדרכו ראה הרב גרינברג את הגישות כמשלימות זו את זו, אך הוא נתן מקום חשוב לגישה הרואה ערך בעבודת כפיים המשולבת בלימוד התורה (מאמר "הנהג בהם מנהג דרך ארץ", בכרך ג). "כרם ביבנה" היא ישיבה המשלבת מהפכנות עם שמרנות. כאם ישיבות ההסדר היא מבטאת את המהפכנות שבשילוב לימוד תורה עם שירות צבאי. וכישיבה שהייתה שנים רבות תחת שרביטו של הרב חיים יעקב גולדוויכט זצ"ל היה בה גוון שמרני. בהנהגתו הזהירה והתבונית של הרב גרינברג יבל"א הוא השכיל להתאים את הישיבה לצרכי הדור, ומאמר זה מגלה טפח מהנהגתו.

עמדתי בקצרה על מקצת מהרעיונות והמגמות שבמאמרי "מדרכי הכרם". מבחינת דרכי הדרוש ניתן לראות את "אסופת מערכות" של הרב גולדוויכט ואת "מדרכי הכרם" כחיבורים משלימים זה את זה. הראשון בנוי כשאלות וקושיות וכתירוצים והשני - כפיתוח רעיוני. הראשון איננו מרבה להסתמך על קודמיו והשני - מקדם את רעיונותיו באמצעות הקדמונים. הראשון

עוסק בתורה מסורתית כשלעצמה והשני - בתורה של גאולה. הראשון עיקרו טכניקה לימודית ("לומדות") המיושמת לדרש והשני - טהרתם של הרעיונות. כמי שזכה להסתופף בצלו של הרב גרינברג כשכיהן כראש תוכנית לימוד ההלכה של הישיבה ("הכולל") יכול כותב שורות אלה להעיד, שכך הייתה דרכו של הרב גרינברג בדרוש ובהנהגה. את רעיונותיו החדשניים והרעננים הביע בצניעות. גדלות וצניעות חברו להן בדמותו ובמאמריו.